

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל ש"ק פ' יתרו תשפ"א

זכה בדירה בהגרלה ואח"כ נתברר שלא שילם עבור השתתפותו

מעשה שהיה במוסד צדקה שעשו הגרלה, והפרס הראשון הוא דירה מפוארת בשכונה חרדית, וכאשר בהגרלה זכה משתתף בשם ראובן, בדקו מי הוא זה ואיזהו הוא, ונתברר שקנה הכרטיסים בכרטיס אשראי שלו, אבל חברת האשראי לא כיבדו את התשלום מסיבות לא ידועות. במעמד ההגרלה פרץ ויכוח בין המארגנים והרואה חשבון והרב, האם שייך לזכות בהגרלה כשלא שילם עבור השתתפות בה, בין באונס ובין בשוגג, ולכן יעץ להם הרב שהי נוכח שם, שיתקשרו לראובן וישאלו אותו אם הוא מוכן לשלם בכרטיס אשראי אחר, אבל לא יגלו לו שהוא זכה בגורל, ואם לא ירצה לשלם, הרי גילה דעתו שהוא אינו כלול בגורל. ואכן המארגנים התקשרו אליו, וסיפרו לו שהתחייבותו בכרטיס אשראי לא כובד ע"י חברת האשראי, והאם הוא מוכן לשלם בכרטיס אשראי אחר, ואחרי כמה דקות של מחשבה, ענה להם "כנראה שמן השמים לא עבר, ולכן אינני מעוניין לשלם לכם". בעקבות תשובתו, עשו הגרלה חדשה בלי להכניס השם לו, ובהגרלה השניה זכה שמעון, והודיעו לו שזכה בדירה. הסיפור התפרסם, וראובן בא לטעון שהדירה מגיעה לו כיון שהוא זכה בהגרלה.

לפני שנדון בויכוח בין ראובן למוסד הצדקה, נדון קצת בהלכות גורל ובהלכות נדרים.

הגרלה בסוף ישיבת בין הזמנים ושכחו לכלול שמות של כמה בחורים

מעשה שהיה בישיבת בין הזמנים... שפרסמו שכל בחור שמשותף יקבל מילגה, ובנוסף לכך גם יכנס בהגרלה לפרסים של ספרים יקרי ערך, בתנאי שהגיע ללמוד משך רוב ימי בין הזמנים. למעשה כשעשו הגורל בסוף בין הזמנים, בטעות נשמטו שמות של כמה וכמה בחורים מההגרלה. הבחורים ששמותיהם לא נכללו בהגרלה באו לשאול, האם אכן ההגרלה שנעשתה יש לה תוקף. המקור לספק שלהם הוא לפמשי"כ בשו"ת חוות יאיר (סי' ס"א) שהובא בפתחי תשובה (חוי"מ סי' קע"ה סק"א), שדן בענין הגרלה שנעשתה ולא הכניסו בה את כל השמות של המשתתפים, ופסק שהגורל בטילה, וכי שם בתוך התשובה וז"ל **קרוב הדבר שאם הגורל כהוגן, ידבק בו השגחה עליונה... מי שזכה, מאת ה' היתה זאת** עכ"ל, וממילא בטלה הגורל אפילו אם השמיטו רק חלק מהמשתתפים בשוגג. ואפילו אלו ששמותיהן היו בהגרלה, רק שלא זכו בהגרלה, יכולים לטעון, כיון שחלק מהמשתתפים לא היו בהגרלה, בטלה כל ההגרלה גם כלפיהם.

בשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' קצ"ג) נשאל אודות מוסד שהדפיסו אלף כרטיסי הגרלה, ואחרי ההגרלה הופיע בחור שהיה חולה בשעת ההגרלה, והביא אתו עוד עשרים שובלים של כרטיסים שמכר, אך עקב מחלתו לא הספיק להחזירם למוסד, וכתב שם דאע"פ ששמע מדברי החו"י הנ"ל דכל ההגרלה בטילה, אבל היינו רק באופן שיש מי שטוען שהיתה טעות בגורל, משא"כ בנד"ד שאין מי שטוען, ולכן ודאי ויתרו על זכותם, והביא ראיי מלשון החו"י שכתב שאם היה קלקול בגורל "מצי כל חד למימר, אילו נעשה הגורל כהוגן, היה קיימא לי שעתי ע"פ מזלי או ע"פ תפלתי, וכמשי"כ (תהילים ט"ז ה') אתה תומיך גורלי".

לפי"ז בנד"ד לכאורה כיון שהבחורים טענו ששמותיהם נשמטו מההגרלה, ולכן לא זכו, ממילא חזרה פסק החו"י לאיתנה, ומה שהציע המארגן לעשות הגרלה חדשה עבור הבחורים הללו לא יעזור להכשיר ההגרלה הראשונה, דסו"ס "לא נדבק בה השגחה עליונה". אלא דאפשר כל האי דינא דהגרלה הוא במקום התחייבות, כגון בשאלה של החו"י שכל אחד נתן קצת כסף, או מי שקנה כרטיס הגרלה ששילם ע"ד כן שיכנס בהגרלה, אבל בנד"ד הלא הבחורים למדו בעיקר "לשמה", ובנוסף גם לקבל מילגה לפי שעות לימודם, אבל לא למדו דווקא כדי ליכנס בהגרלה, וא"כ יש מקום לטעון שאין שום התחייבות מצד המארגנים לתקן עיוות ההגרלה, ואמנם מדין חו"מ כן נראה, מ"מ יתכן מאוד דבכל זאת, בהגרלה זו לא נדבק בה השגחה עליונה.

שיטת המ"א כשעשו הגרלה כדי לדעת מי יזכה לומר קדיש ולא נעשתה כהוגן

ויותר מזה מבואר במ"א (סי' קל"ב סק"ב), שהיו מטילין גורל על קדיש, וכשארבעה או חמשה הטילו גורל, והיו בהן שתיים עם אותיות שוות כגון ת', והאחרים הי' להם מנין פחות מזה, בטל כל הגורל, וכולם צריכים להטיל גורל מחדש, ואין השנים יכולים לומר שהאחרים כבר הפסידו חלקם ולכן יעשו גורל רק בין השנים שהיו להם אותיות ת', וראי' לדבר מהסוגי' ביומא (כ"ב). בענין הפייס שעשו כדי לבחור הכהן שיזכה לעבודת תרומת הדשן, דתנן התם בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, ובזמן שהן מרובין, רצין ועולין בכבש, כל הקודם את חבירו בארבע אמות זכה, ובזמן שהיו שניהם שווים (פרש"י בכניסתן, אין אחד מהם זוכה לתרום, אבל מעתה כולן באים להטיל גורל, ומהו הגורל, הממונה על הפייסות אומר לכולם הצביעו), הממונה אומר להם הצביעו, והיו כולם מטילים גורל, אף שאותם שנים היו יותר קרובים מאחרים - הרי מבואר דאם הגורל לא נעשה כדת וכדין, בטל כל הגורל.

אבל המחצה"ש שם הביא שהא"ר דחה ראיית המ"א, דשאני התם שאין שני כהנים יכולים לעשות פייס לבד, דלא שייך לעשות פייס באצבעות בין שנים. עוד העירו המחצה"ש ורע"א (שם), שגם בשו"ת מעיל צדקה (סי' י) חולק על המ"א אבל מטעם אחר, דשאני התם דגם השנים שזכו במרוצתם לא זכו זכיי' גמורה, דאין זה מספיק שעיי"ז שהוא קל ברגליו, יזכה בעבודה, אלא כיון שהיו סבורים מתחלה שא"צ לעשות פייס (ע' במחצה"ש טעמים לכך), לכן תקנו שיזכה עיי' מרוצתו אע"פ שאינה זכיה גמורה, אבל כאשר שנים הגיעו שוה בשוה - וע"כ היו צריכים לעשות פייס בין אותם שנים, למה יפסידו האחרים, דהרי השנים לא זכו זכיה גמורה במרוצתם, משא"כ בקדיש שהשנים שהגרילו אות ת', זכו מן השמים זכיה גמורה, והאחרים הפסידו ע"ש. ועיי' בתור"ע על המשניות (יומא פ"ב) שצ"ל לשו"ת זכרון יוסף (סי' א') שג"כ חולק על המ"א.

הקונה כרטיס הגרלה של מוסד צדקה חייב לשלם מדין נדר

והנה יש להסתפק בנד"ד, האם יש לו זכות טענה במה שעכשיו הוא מוכן לשלם את הכרטיס. למעשה ראובן חייב לקיים את מה שהתחייב מדין נדר כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ח ס"ו) הנודר צדקה אינו יכול לחזור בו אא"כ נשאל לחכם והתיר לו, וכופין אותו לקיים מה שנדר בפיו (רמ"א שם סי"ג), ועוד נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמ"ח ס"א) שכופין על הצדקה, ומכין אותו מכת מרדות עד שיתן, ויורדים לנכסיו בפניו, ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן, ולפי"ז בנד"ד כיון שהתחייב בנדר ליתן צדקה, הרי הוא חייב, אמנם הש"ך (סק"ד) כ' דאין יורדים לנכסיו עד שמודיעים לו אם אפשר.

מחלוקת הפוסקים אם יש שעבוד נכסים במי שלא פרע את נדרו לצדקה

והנה הקצוה"ח (סי' ר"ד סק"ג) דן בהאי דינא שיורדים לנכסיו, האם הוא מדין כפיי' או מדין שעבוד נכסים, אבל הנתיבות (שם סק"ח) חילק בין אם ב"ד חייבו אותו ליתן צדקה, דאז יש שעבוד נכסים, ובין אם התחייבות שלו הוא רק מדין נדר, דאז אין שעבוד נכסים, אבל כופין אותו כדי לקיים את נדרו.

האם יכול להשאל על נדרו לפני שהכסף הגיע לידי גבאי צדקה

כ' בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ח ס"ו) שאם הכסף של נדרו כבר הגיע ליד הגבאי, א"א לישאל על נדרו, והקשה הש"ך (חו"מ סי' רנ"ח סק"ו) למה יכול לישאל על נדרו אם הכסף עדיין לא הגיע ליד הגבאי, הלא אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט דמי, ות"י לפמ"ש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' צ"ב) דאע"פ שאמירתו

לגבוה כמסירתו להדיוט, מ"מ אינה כמסירה ממש, דהא קיי"ל כב"ה דיש שאלה בהקדש, אלא האמירה היא כמסירה רק לענין קנין, שהאמירה גומרת בהקדש כמו שהמסירה והמשיכה גומרת בהדיוט, אבל אינה כמסירה ממש, והסביר הש"ך דאמנם אמירתו לגבוה היא כמו קנין, אבל כיון שהוא רק בא מכח דיבור, אתי דיבור ומבטל דיבור, ולפי"ז כל זמן שלא הגיע ליד הגזבר, עדיין יכול להשאל על נדרו, משא"כ אם כבר הגיע לידו, שוב אינו יכול להשאל על נדרו.

חיוב לשלם עבור כרטיסי הגרלה מדין יו"ד ומדין חו"מ

הרי מבואר שאם נודר לצדקה חייב לקיים את נדרו, ואינו יכול לחזור בו, וכופין אותו לקיים את נדרו, ואמנם במקרים מסויימים יכול להשאל על נדרו, אבל כל זמן שלא שאל על נדרו, קיי"ל שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, ואדרבה אסור לו להשאל על נדרו שלא במקום דוחק (עי' רמב"ם סוף הל' נדרים שלא ישאל על נדרי הקדש אלא מדוחק), ובנד"ד הסיבה שרוצה לחזור בו אינו משום שהוא דחוק, וממילא כיון שראובן התחייב לקנות כרטיסים לצדקה, היאך יכול לחזור בו ולומר "כנראה שמן השמים לא עבר" – אין שום תוקף לחזרה זו, ואדרבה, זכות המוסד לכופו לשלם משתי סיבות, אב"א מדין יו"ד מדין הנדר שלו (אלא שאפשר זה מוטל על הבי"ד), ואב"א שהכניסו אותו להגרלה (בין אם יזכה בין אם לא יזכה) תמורת התחייבות כספית, וממילא מדין חו"מ יכולים לכופו לשלם כיון שהוא ביקש שיכניסו אותו להגרלה תמורת תשלום, והרי הם קיימו את בקשתו, וההשתתפות בהגרלה היא דבר ששואה כסף (הגם שיש מקום לטעון שעיקר סיבת התשלום היתה מדין צדקה, ולא רק כדי להכנס לגורל, אבל למעשה, זה ברור שהפיתוי של הדירה בודאי עמד על המשקל כשהתחייב לקנות כרטיסים).

חזרה בטעות אינה חזרה

לפי"ז כיון שראובן עדיין חייב לשלם את נדרו, בין מדין נדר ובין מדין חו"מ שקנה הזכות בהגרלה, א"כ כיון שכופין אותו לשלם, אפילו אם אין שעבוד נכסים לפי התיבות, אבל הוא השתתף בגורל, ויש להוסיף, לא מיבעי שחזרת התחייבותו בדיבור בעלמא אינו פוטר מנדרו, אלא גם אם נרצה לדון על מה שחזר בו מהתחייבותו משום "שמן השמים לא עבר", אבל זה ברור לכל אחד, דאנן סהדי שלא היי חוזר בו אם היי יודע שהוא זכה בהגרלה, וא"כ החזרה היא חזרה בטעות לגמרי.

הגרלה שנעשתה על דעת הממונים

לפי"ז לכאורה א"א לקחת ממנו את זכייתו בהגרלה, והוא חייב אח"כ לשלם, אבל המארגנים באו וטענו, כיון שכל ההגרלה נעשתה על דעת הממונים, וכאן הממונים החליטו ע"פ עצת הרב לשאול את ראובן אם הוא רוצה לשלם מה שהתחייב, או שרוצה לחזור בו מהתחייבותו, והרב אמר להם לא לגלות לו שהוא זכה בהגרלה, ממילא כיון שכל ההגרלה נעשתה במפורש ע"פ המארגנים, הרי הם החליטו שבאופן כזה שלא שילם אינו זכאי להכנס בהגרלה.

אבל לכאורה יש לדון טובא בהבנת התנאי ש"כל ההגרלה היא על דעת המארגנים", דבשלמא אם הם צריכים להכריע בדבר שקשור לשיקול הדעת, ניתן לפרש שזו היא אכן כוונת התנאי, אבל אם המארגנים החליטו על סמך דבר שהוא טעות בהלכה, מי יימר שההגרלה נעשתה על דעת המארגנים גם בכה"ג, דיש מקום גדול לומר, כיון שראובן חייב ע"פ נדר לקיים את נדרו, וחייב ע"פ חו"מ לשלם עבור השתתפותו בהגרלה, וכופין אותו ע"ז, היאך יתכן לומר שמוציאים אותו מההגרלה משום ששאלו אותו, והוא אמר שרצה לחזור בו (בלי התרת נדרים) מנדרו (ובפרט שהם בעצמם מודים שאם היי מסכים לשלם, היי זוכה בהגרלה), ולולי דמסתפינא אמינא, המארגנים היו צריכים לטלפן אליו ולומר לו, שהוא חייב לשלם משום שנדר לצדקה, אפילו אם לא היי זוכה בגורל, משום שמסתמא לא ידע שההוראה שלו לגבות מחברת האשראי לא כובדה.

האם מסירת המודעה בערב ר"ה מבטלת את התחייבותו

אבל יש מקום לטעון שמבואר בפת"ש (יו"ד סי' רנ"ח סק"ז) שאם אדם נדר נדר, יכול לסמוך על מסירת המודעה של ערב ר"ה, וא"כ אין תוקף לנדרו, ואע"פ שאין סומכים ע"ז בסתם נדרים, מ"מ בשו"ת שלמת חיים (סי' תס"ז - ובנדמ"ח יו"ד סי' ס"ב) כ' דמסתבר לומר שעל מה שלא נדר בפירוש, כגון

מנהגי מצוה, שפיר יכול לסמוך על מסירת המודעה של ערב ר"ה (הובא בדרך אמונה בהלי מתנות עניים פ"ז צה"ל סקני"ז), ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' צ"א סק"כ) הסביר דאע"פ שמבואר ברמ"א (יו"ד סי' רי"א סי"א) שאין לסמוך על מסירת המודעה דביטול הנדרים שבערב ר"ה ובליל יוהכ"פ בלי שאלה לחכם אלא לצורך גדול, מ"מ מסתבר לומר שלגבי הנהגה שנהג שלש פעמים יש להקל, דכיון שגילה דעתו מקודם, והתנה בפירוש שאינו רוצה כלל שיהיה נדר, לא אמרינן שגם בכגון זה הוי נדר נגד תנאו המפורש, וממילא כל שלא אמר בהדיא בלשון נדר אלא אמר סתם, הרי זה נחשב כאומר בפירוש "בלי נדר", וכן הובא בשם מרן החזו"א זצ"ל (בספר אעלה בתמר למרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל – יו"ד הלכות שונות אות מ"ז), ומרן הגריש"א זצ"ל (הובא בספר מנשים באהל עמוד רל"ב), וכן נקטו בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ד סי' ר"ז) ושו"ת משנת יוסף (ח"א סי' קנ"א). מרן הגרשז"א זצ"ל הוסיף דכמו"כ מועילה המסירת מודעה גם לענין הא דנקטינן האומר "אשנה פרק זה" נדר גדול נדר לאלוקי ישראל, וכן מי שאומר שיעשה חסד עם חבירו, דגם אם לא אמר ממש בלשון נדר והתחייבות, אעפ"כ דינו כנדר, אבל לגבי זה מהני מה שרגילים להתנות בערב ר"ה ובליל יוהכ"פ שאינו רוצה כלל שיהיה נדר, ונעשה כאילו אמר בפירוש בלי נדר.

התרת נדר שנדר על דעת חבירו

אבל עדיין יש מקום לדון בזה, דהרי הוא נדר על דעת חבירו, ונפסק בשו"ע (יו"ד סי' רכ"ח סי"כ) נדר על דעת חבירו אין מתירין לו בלי הסכמת חבירו, ודווקא כשנדר על דעתו בשביל שום טובה שעשה לו בשביל השבועה, כמו משה שנדר על דעת יתרו בשביל שהשיא לו את בתו, והשבועה היתה לתועלת יתרו, והסביר הש"ך (שם סקמ"ב) דכתיב "ויואל משה לשבת את האיש", דהיינו שנדר על דעת יתרו שלא לשוב למצרים, ולפ"ז בנד"ד שהנדר של ראובן לשלם כסף למוסד היתה על דעת שיכנס בהגרלה, וכאילו שמכרו לו זכות זו להכנס לגורל, ממילא כיון שנדר למוסד תמורת טובה שנתנו לו, הרי זה בגדר של נדר על דעת חבירו בשביל שום טובה שעשה לו, וממילא אינו יכול להתיר את נדרו בלי הסכמת אלו שהתרימו אותו.

אבל גם אם אין כאן תביעה מצד הנדר, עדיין יש נידון של חו"מ, דהרי מכרו לו את הזכות להכנס לגורל, והרי הוא נכנס, ולכן יכולים לכופו לשלם מדין קנין סיטומתא, דהכי הוא דרך הסוחרים לקנות זכות להכנס לגורל, על ידי שמתחייב לתרום למוסד.

שומר התחייב לשלם כדי להפטר מלישבע וחזר בו ולא ידע שכבר נמצא הגנב

אבל יש להעיר מהמבואר בב"מ (ל"ד). שאם שומר אמר למפקיד שמוכן לשלם לו ולא לישבע, אם נמצא הגנב, זכה השומר בכפל אע"פ שעדיין לא שילם (עי' ש"ך סי' רצ"ה סק"ג וסק"ד), והגמ' דנה שם מה הדין אם השומר התחייב לשלם, ואח"כ חזר בו ואמר שאינו מוכן לשלם, ואמנם הרבה ראשונים ס"ל שהשומר אינו יכול לחזור בו, אבל התם יש גם אומדנא שהמפקיד לא הסכים להקנות לו את הכפל אם יצטרך להתדיין אתו בב"ד, ושמה מבואר שאם בזמן שרצה לחזור בו, ואמר "איני משלם", כבר הוכר הגנב לבעלים, אז השומר כבר זכה בכפל, ואמנם הגמ' נשארה בתיקו, אבל להלכה נפסק בטור (חו"מ סי' רצ"ה) וש"ך (חו"מ סי' כ"ב סקט"ז וסוס"ק י"ח) כשיטת רוב הראשונים שאינו יכול לחזור בו, אמנם הקצוה"ח (שם סק"ג) הסתפק דאפשר כיון שרצה לחזור בו, אין המפקיד מקנה לו את הכפל. לפ"ז בנד"ד ג"כ נאמר, כיון שכבר נכנס לגורל והתחייב לשלם, ולמעשה זכה בגורל, מהיכ"ת לומר שמשום שאמר "אינני רוצה לשלם", עי"ז עוקרים זכייתו למפרע, ובפרט שכל חזרתו מהתחייבותו היתה בטעות, משום שאם הי' יודע שכבר זכה, לא הי' חוזר בו.

אמנם יש מקום לדחות לפמשי"כ הש"ך (חו"מ סי' כ"ב סוסקט"ז), דכל הנידון התם הוא רק אם מה שקיבל ע"י לשלם למפקיד היתה בפני ב"ד, אבל אם קיבל ע"י חוץ לב"ד לא מהני, וא"כ בנד"ד כיון שלא קיבל ע"י בב"ד, שפיר יכול לחזור בו, אבל נלענ"ד, כיון שמנהג הסוחרים הוא לשלם ע"י מסירת פרטי כרטיס האשראי, שפיר קנה מדין סיטומתא.

סיכום לדינא

מי שקנה כרטיס הגרלה ממוסד צדקה, וזכה בהגרלה, ואח"כ נתברר שחברת האשראי שלו לא כיבדו את בקשתו לחייב את חשבונו, ואמר שאינו רוצה לשלם עבור הכרטיסים שרכש, אין זה פוטרו מלשלם, וכופין אותו לשלם, וגם אינו יכול להשאל על נדרו כשאינו דחוק, וממילא הוא זכה בפרס.

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' יתרו תשפ"א

טיפול באמו שהיא חולת קורונה כשיש חשש שהוא ידבק ממנה

מעשה שהיה באברך, שאמא שלו שהיא אלמנה גרה בירושלים, ול"ע קיבלה הנגיף של קורונה והיא חלשה מאוד, ואע"פ שהיא מסתובבת בביתה קצת, אבל היא זקוקה לעזרה של 5-6 שעות ביום. כל הילדים הם נשואים, חלקם חולים במחלת קורונה ואין להם כח לצאת מביתם, ואחותו שגרה בירושלים מטפלת באמא שלהם כל יום, אבל אע"פ שהיא כבר חלתה בנגיף, היא עדיין חלשה, והיא מתחננת לאחיה מבני ברק שישתתף בתורנות לטפל באמא שלהם, משום שהיא פשוט הגיעה לאפיסת כוחות. האברך רוצה ללכת לקיים מצות כיבוד אם, אבל הוא מסופק האם מותר לו להכניס את עצמו בסכנה שמא ידבק בנגיף, ויותר מזה, האם הוא חייב או שזה רק רשות, או שמא אסור לו, וחייב לשכור מי שיכול לטפל באמא שלו. אמנם הוא יודע שאמא שלו תסכים שילדיה יעזרו לה, אבל משום כבודה, בשום פנים ואופן לא תסכים שאשה אחרת תעזור לה. עוד הוסיף האברך, שאשתו אינה מעוניינת שהוא יכנס למצב של סכנה, אבל הסכימה שאם הרב יפסוק שהוא חייב ללכת שם, בטלה דעתה.

כדי לפשוט שאלה זו, יש לדון בכמה נידונים: א. האם מותר להכניס את עצמו לספק סכנה כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם, וגם בזה צריך לדעת מה מוגדר כספק סכנה. ב. האם צריך לחשוש משום מחלה מדבקת. ג. האם חייב לצאת מן העיר כדי לקיים מצוה המוטלת עליו.

שיטת הספר חסידים שמותר להכניס עצמו לסכנה כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם

כ' בפרשת תולדות (כ"ה ל"ב), "ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה", והקשה בספר חסידים (אות שמ"א) וז"ל למה לו לכתוב "ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות", לא היה לו לכתוב אלא "וימכור את בכורתו ליעקב", ולמה כתיב מה שחשב עשו, אלא שלא תתמה למה נתן הקב"ה ממשלה לבני עשו, לומר שתדיר בשביל אביו הולך למקום סכנה במקום החיות, כדי לצוד ציד להביא אל אביו, וממנו למד יוסף כשאמר לו יעקב "לכה ואשלחך אליהם" (פ' וישב ל"ז י"ג), והלא היה יודע ששונאים אותו, אלא אמר יוסף, עשו הולך תדיר למקום סכנה כדי לצוד להביא לאביו, ואבי שלחני לראות את שלום אחי ואת שלום הצאן שהוא חיות של אבי ובני ביתו, ולא אלך. כל זה נכתב להודיע לישראל איך לטרוח כדי להביא פרנסה לאביהם, ואיך יהיו זהירים לעשות מצות אביהם עכ"ל.

שיטת המהרש"ד"ם ופמ"ג וכתב סופר דאסור להכניס עצמו למקום סכנה כדי לקיים מצות כיבוד אב

הרי מבואר כאן חידוש גדול, שלצורך מצות כיבוד אב מותר להסתכן, ואפשר גם ראוי להסתכן, אמנם יש לציין שבשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' ר"ג) דן באשה שציותה לבנה לפני מותה, שיקבור אותה בא"י, ובנה מפחד משום כל הסכנות שבדרך מחו"ל לא"י, ואחרי אריכות דברים בגדר של מצוה לקיים דברי המת, ומה המעלה של קבורה בא"י, והאם חייב להסתכן כדי לקיים מצות אמו, המהרשד"ם פסק דבמקום דשכיח הזיקא, אסור לו להכנס לסכנה בשליחות אמו, משום שזה נחשב כאילו אמו אומרת לו לעבור על דברי תורה, ואע"פ שעשו ויוסף נכנסו למקום סכנה לצורך מצות כיבוד אב, אין למידין מקודם מתן תורה, וכן נקטו הפמ"ג (תיבת גומא פ' וישב) והכתב סופר (בהגהותיו יו"ד סי' ר"מ).

שיטת השל"ה והחיד"א שמותר לבן להכניס את עצמו לסכנה למצות כיבוד אב

אמנם יש מחלוקת הפוסקים בדבר זה, והרב החיד"א זצ"ל בראש דוד (פ' תולדות ד"ה ואולם יש לחקור) כ' דאע"פ שהבן פטור מלהסתכן לכבוד אביו, מ"מ רשאי להחמיר, והוכיח כן מדברי הספר חסידים הנ"ל, דלכאורה צריך להבין, מה למד יוסף הצדיק מעשו הרשע, מה שלא ידע קודם לכן, ותירץ שיוסף הסתפק אם מותר לו לקיים שליחות אביו לראות את שלום אחיו ששנאו אותו כאשר הדבר כרוך בסכנה, ולמד מעשו שסיכן את עצמו כדי להביא אוכל לאביו, ויצחק לא מיחה בידו, ונשא יוסף ק"ו בעצמו, דאם עשו סיכן את עצמו באופן קבוע, אע"פ שלא נצטווה לעשות כן, ויצחק לא מיחה בידו, א"כ ק"ו שהוא שנצטווה לבקש את שלום אחיו, ונצטווה רק פעם אחת, בודאי מותר לעשות כן אע"פ שהוא מכניס את עצמו לסכנה. וכ"כ השל"ה הק' (פ' וישב בתוכחת מוסר ד"ה ויוסף הלך - מובא בהגהות הכתב סופר הנ"ל) וז"ל אבל יוסף שמע לאביו וקיים ציווי אביו אע"פ שסכנה גדולה היה לו, ואע"פ שאחז"ל אם יאמר לך חלל שבת לא תשמע כי שניהם חייבים בכבודו, זה בדבר ששייך בינו למקום, אבל הנוגע לעצמו מחיל אנפשיה לעשות רצון אביו עכ"ל, אמנם עדיין צע"ק, מה באת ההיתר להכניס את עצמו לסכנה.

ביאור הפמ"ג למה יוסף הצדיק הכניס את עצמו לסכנה כדי לקיים מצות כיבוד אב

והנה הפמ"ג הנ"ל בתיבת גומא הקשה על יוסף הצדיק, דכיון שידע שהאחים שונאים אותו ויש בזה סכנת נפשות, הרי עובר במצות עשה ובלא תעשה כשמכניס א"ע למקום סכנה כמבואר ברמב"ם (הל' רוצח פ"א ה"ד), ואמנם יעקב אבינו לא ידע ששליחותו היתה סכנה ליוסף, אבל מ"ע דכיבוד אב אינה דוחה אפילו איסור דרבנן, ולכן תי' הפמ"ג עפמ"ש"כ הש"ך (יו"ד סי' קנ"ז סק"ב) בשם הנמו"י, דגם במצוות שלא נאמר בהן יהרג ואל יעבור, מ"מ אדם גדול וחסיד וירא שמים שרואה שהדור פרוץ בכך, רשאי לקדש שם שמים ולמסור את עצמו אפילו על מצוה קלה, כדי שיראו העם ליראה את ה' ולאהבו בכל ליבם, וכיון שבדורו של יוסף קצתם היו מזלזלים בכיבוד אב, לכן היה מותר לו למסור את נפשו ולהכניס למצב של סכנת נפשות כדי לקיים מצות כיבוד אב.

עוד יש לבאר כוונת הספר חסידים שהתיר ליכנס לסכנה לצורך מצות כיבוד אב, עפמ"ש"כ הפת"ש (אהע"ז סי' ע"ה סק"ו) בשם שו"ת מעיל צדקה (סי' כ"ו), שדן בענין שלש משפחות שרצו לעלות מחו"ל לא"י עם ילדים קטנים בני שנתיים ושלוש שנים, והב"ד שבעירם רצו לעכב על ידם שלא ליסע עם בנים הקטנים מחשש סכנה פן לא יוכלו לסבול צער טלטול הדרך ונענוע הספינות ושינוי האויר, והמשפחות הללו שאלו האם ימנעו מנסיעה זו או לא, והאם יחושו לגזירת ב"ד. וכי' שם שיש מחלוקת גדולה לגבי המצוה לעלות לא"י בזה"ז, ובפרט כשיש סכנת הדרכים והביא משי"כ בשו"ת המב"י"ט (ח"ב סי' רט"ז), שאם הסוחרים אינם נמנעים ללכת בדרכים הללו לצורך פרנסתם, מותר ללכת גם לצורך מצוה, ורק במקום סכנה גדולה שגם הסוחרים לא היו יוצאים לדרך, אז אסור. עוד הוסיף דמה שחששו הב"ד שהים הוא סכנה לקטנים, זה אינו, דא"כ הו"ל למתני' או אחד מהפוסקים לומר, שאם הבעל רוצה לכוף את אשתו לעלות לא"י, היא יכולה לטעון שאינה יכולה לנסוע עם הילדים הקטנים, ועכצ"ל דאין זו טענה משום שאין סכנה פרטית לקטנים יותר מלגדולים ע"ש עוד בזה. הרי מבואר דההיתר להכניס לסכנה למצות כיבוד אב ואם הוא רק אם סוחרים אינם נמנעים ללכת בדרכים הללו לצורך פרנסתם.

כעין ביאור זה כ' ביושר הורי (פ"א סק"ט - עמוד נ) על הל' כיבוד אב ואם, עפמ"ש"כ בשו"ת נוב"ת (יו"ד סי' י) במי שרגיל לצוד חיות אע"פ שיש סכנה בדבר, וכתב שהתורה התירה לצורך פרנסה להכניס למצב של סכנה, כמו שמצינו בפועל שאמרה תורה "ואליו הוא נושא את נפשו", והסבירו חז"ל שעולה

באילן ומסתכן בזה, וא"כ גם במצות כיבוד אב ואם, בסוגי סכנות שהיה עושה לצורך פרנסתו, מותר גם לעשות כן לצורך מצות כיבוד אב ואם.

סתירה בשיטת הרמ"א אם צריך להתרחק ממחלה המדבקת

עוד יש לדון האם צריך לחשוש משום מחלה מדבקת, דהרי בשו"ת הרמ"א (סי' כ) מביא מעשה שהיה, בראובן שהשכיר ביתו לשמעון שידור אצלו לתקופה מסויימת, ואחרי שעשו כל הקניינים באופן שאין אחד מהם יכול לחזור בו, חלתה אשת שמעון השוכר במחלת צהבת, וראובן מעכב משמעון מלהכנס לחדר שהוא שכר, וטענתו היא שעל דעת כן לא השכיר לו את החדר, דהרי צהבת היא מחלה המדבקת, ובעקבות אונס כזה רוצה ראובן לחזור בו מהשכירות. הרמ"א כתב בתחילת תשובתו דזה פשוט, כיון שכבר נגמר קנייני השכירות כמנהג העיר, נחשב קנין גמור כאילו שכרו וקנאו בכסף ובשטר ובחזקה, ואחרי שהאריך לדון דלא שייך לבטל את הקנין בטענת אונס, סיים תשובתו בזה"ל: סוף דבר איני רואה כלל שיוכל משכיר זה לומר אדעתא דהכי לא השכרתי, אף אם נודה שזה שחלתה אשתו של שוכר מיקרי אונס, כש"כ שאינו אונס שראוי לחזור בגינו, **כי מה שאומר שהוא חולי מתדבק, כולו הבל, ומי שלבו נוקפו אומר כן, כי השם יתעלה הוא המוחץ והרופא**, ואם היה כדברי המשכיר, בטל כל דיני ביקור חולים, כי לא מצינו בשום מקום שחילקו בין חולי מתדבק לשאינו מתדבק, חוץ מלענין בעל ראתן (ני"ב. י"א שהוא צרעת וי"א מחלת זיבה) דאסרו לישב בצילו עכתו"ד. יש לציין שהש"ך (חוי"מ סי' שיי"ב סק"ב) מביא הרמ"א להלכה, שאם חלה השוכר או אשתו אחרי גמר השכירות, אין המשכיר יכול לעכב עליו מלהכנס. הנתיבות שם (סק"ב) מבאר שאם היה לו חולי המדבק לפני השכירות, והמשכיר לא ידע מזה, הוי מקח טעות.

אבל הקשו על מש"כ הרמ"א, אב"א ממה שהוא בעצמו נהג, ואב"א ממה שפסק במקום אחר, דהרי בשנת שט"ז הרמ"א ברח מקראקא "מחמת עיפור האויר", והלך לשידלוב, ושם כתב פירושו "מחיר יין" על מגילת אסתר, ושלחו כמשלוח מנות לאביו (כמו שכתב בהקדמתו לספר הני"ל), וא"כ רואים שהוא בעצמו חשש לזה. ואב"א לפי מה שפסק בעצמו בשו"ע (יו"ד סי' קט"ז ס"ה) בשם המהרי"ל, וז"ל עוד כתבו שיש לברוח מן העיר כשיש דבר בעיר (אמנם י"א דיש לדון אם מחלת הקורונה מוגדרת כמכת דבר, אבל בכל אופן בודאי היא מוגדרת כמגיפה במושגים שלנו, הגם שחז"ל מגדירים מגיפה רק אם ג' אנשים מתים מתוך חמש מאות בג' ימים רצופים – ע' בשו"ע בהל' תענית סי' תקע"ו ס"ב), ויש לצאת מן העיר בתחילת הדבר ולא בסופו, וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם, ואסור לסמוך על נס, או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה עכ"ל. והנה אין כאן המקום להאריך בישוב שיטת הרמ"א, אבל להלכה בודאי קיי"ל כפשטות לשון הרמ"א בשו"ע, דשומר נפשו ירחק מהם, ואסור לסמוך על נס, או לסכן נפשו.

האם יש חיוב ללכת לעיר אחרת כדי לקיים מצוה

עוד יש לדון אם אדם חייב לנסוע לעיר אחרת כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם, דהרי הח"א (וכלל סי"ח ס"ט) הסתפק אם חייבים ללכת לעיר אחרת כדי לקיים מ"ע, וכי שם בנשמת אדם דיש להביא ראיי שאינו צריך לעקור מביתו לנסוע לעיר אחרת אפילו לקיים מצוה דאורייתא והיא מצוה עוברת כגון שופר ולולב, מהמבואר בר"ה (ל"ד): שאם יש ב' עיירות, באחת תוקעין בשופר בר"ה, ובאחת יש ש"צ שמתפלל תפלת מוסף, הולכין לעיר שתוקעין ואין הולכין לעיר שמתפללין, והקי' הגמ' פשיטא, הא דאורייתא והא דרבנן, ותי' הגמ' לא צריכא דאע"ג דהא ודאי והא ספק. הנשמת אדם שם הקשה דאם נאמר שחייב לעקור מביתו ללכת לעיר אחרת כדי לקיים מ"ע, א"כ היאך שייך היכ"ת של עיר שכולם מתפללין ואינם תוקעין, הרי הם חייבין ללכת לעיר שתוקעין שם, אעכ"ל שא"צ לעקור ממקומו. אבל האחרונים (ע' שו"ת דבר יהושע ח"א סי' א' סק"ב) תמהו על ראיי' זו, דאפשר אלו שיכלו ללכת לעיר שתוקעין שם באמת הלכו לשם, אבל עדיין נשאר מנין אנשים חלשים וזקנים שהיו אנוסים, ולא יכלו ללכת לעיר אחרת לשמוע תקיעת שופר.

בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ר"ט) רצה לפשוט ספיקת הח"א ממש"כ תוס' בפסחים (קיי"ג): שיש חיוב לחזר אחרי מצוות, כמו שמשה רבינו רצה ליכנס לא"י לקיים מצוות התלויות בארץ, הרי ראיי' שצריך

ללכת גם לעיר אחרת כדי לזכות במצוה. אבל המהרש"ם דחה הראי"י דהרי משה רבינו ממילא הי' מהלך במדבר ונסע ממקום למקום, ואדרבה ביקש להכנס לא"י לבא אל המנוחה, וא"כ אין ראי"י משם.

המקור חיים (ה'ל' פסח ס"י תל"א סק"א) הוכיח דאדם מחוייב לצאת מעירו כדי להכניס א"ע בחיוב מצוה מה"ת מהסוגי' בחולין (קל"ט:), דשנינו התם "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך", יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן, ת"ל כי יקרא, במאורע לפניך. הרי מבואר בהוה אמינא של הגמ' שצריך גם לצאת בהרים וגבעות כדי לחייב א"ע במצוה, ומסקנת הגמ' היא שיש גזה"כ במצות שילוח הקן, דכתיב "כי יקרא" שא"צ לצאת, אבל בלא"ה אה"נ יצטרך לצאת כדי לחייב א"ע במצוה. אבל המהרש"ם הנ"ל דחה ראי"י זו, דשאני התם שיש לימוד מיוחד בכפל לשון "שלח תשלח" וכפרש"י שם, דמדכתיב ב' פעמים, שומע אני לחזור אחר המצוה הזאת עד שתבא לידו, אבל בשאר מצוות שבהן לא כפלה התורה הציווי, אין חיוב לחזור כדי להכניס א"ע לחיוב. מאידך גיסא העיר המהרש"ם שיש לדחות, דבכל זאת י"ל שהלימוד המיוחד בשילוח הקן הוא שיש חיוב להדר אפילו על ספק מצוה, דהרי אינו בטוח שימצא קן, משא"כ בשאר מצוות, שבודאי ימצא אותם, אפשר שפיר חייב לחזור אחריהן.

וסיים המהרש"ם דיש להביא ראי"י מהמדרש (פ' צו פ"ט) דאינו חייב להכניס א"ע לחיוב מצוות דז"ל המדרש שם, גדול השלום, שכל המצוות כתיב בהו כי תראה, כי תפגע, כי יקרא, אם באה מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, ברם הכא בקש שלום ורדפהו, בקש למקומך ורדפהו למקום אחר עכ"ל המדרש. הרי מבואר דאינו מחוייב לרדוף אחרי מצוות אחרות לקיימן במקום אחר (וע"ע אריכות גדולה בשו"ת דבר יהושע ח"א ס"י א' - ס"י י"א, וח"ב ס"י ס' - ס"י ס"א, שדן אם חייב לעקור מביתו בערב יו"ט כדי לקיים מצות לולב בעיר אחרת ביו"ט ראשון).

מתי אמרינן גדול תלמוד תורה ממצות כיבוד אב ואם

כ' הפת"ש (יו"ד ס"י ר"מ סק"ח) בשם הפר"ח דהא דת"ת גדול יותר מכיבוד אב ואם, היינו רק לגבי מצות חוץ לעיר, דכיון שיכול ללמוד יותר טוב מחוץ לעיר, א"צ להשאר דווקא בעיר, אבל אם הוא בעיר, צריך לשרת את אביו ולחזור לתורתו וכמבואר בשו"ע (יו"ד ס"י רמ"ו ס"ח) דבמצוה שא"א להעשות ע"י אחרים, יפסיק מלימודו כדי לעשות המצוה ויחזור לתורתו, וכבר הארכנו בהרבה פרטים בזה במק"א.

חולה במחלה מדבקת שבקשה מבתה הרופאה שתטפל בה

והנה כבר נשאל כעין שאלה דידן בבי מדרשא של מרן הגריש"א זצ"ל (הובא בשיעורי תורה לרופאים למו"ר הגר"י זילברשטיין שליט"א - ח"ד עמוד 154), בחולה במחלה מדבקת שבקשה מבתה הרופאה שהיא תטפל בה, והבת הרופאה היא בהריון, ויש חשש שהיא ועובריה ידבקו מהמחלה, ושאלה אם יש מקום לקיים מצות כיבוד אם גם כשהדבר כרוך בסכנה, ופסק שאסור לה להסתכן, ואין ללמוד מהנהגת יוסף הצדיק כלפי יעקב אבינו, משום שיוסף ידע נאמנה, בבטחון מוחלט, שאם הוא ימלא את רצון אביו, הוא לא יפגע מכך, וכמו שבאמת למחיה שלחו הקב"ה למצרים, להציל את העולם כולו במעשיו הטובים, וגם שלחו להיות השליח להוריד את יעקב ובניו למצרים, לאדם זה מותר להסתכן, אבל אין ללמוד ממעשה אבותינו עמודי העולם. אמנם אפשר יש מקום לחלק קצת בין התם שחוששת שמא תדבק במחלה, ועוד כיון שהיא בהריון, גם זה קצת מצב של סכנה, משא"כ בנד"ד שהחשש סכנה הוא רק שמא ידבק בקורונה וצ"ע.

האם מותר להכנס לספק סכנה כדי להציל מודאי סכנה

והנה יש שאלה בפוסקים, אם מותר לאדם להכנס למצב של ספק סכנה כדי להציל את חבירו מודאי סכנה, ואם דבר זה אסור, בודאי אסור להכניס את עצמו לספק סכנה משום מצות כיבוד אם. הסמ"ע (ח"מ ס"י תכ"ו סק"ב) כ' וז"ל ובהגהות מיימוניות (ה'ל' רוצח פ"א ה"ט"ו) כתבו דבירושלמי (ע' סוף פ"ח דתרומות) מסיק דצריך אפילו להכניס עצמו בספק סכנה עבור זה, והביאו הב"י, וכתב ז"ל ונראה שהטעם הוא מפני שהלה ודאי והוא ספק עכ"ל, גם זה השמיטו המחבר והרמ"א, ובזה י"ל כיון שהפוסקים

הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהן, משו"ה השמיטו ג"כ עכ"ל. הרי מבואר בסמ"ע דכיון ששלשה עמודי ההוראה וכן השו"ע והרמ"א לא הביאו האי דינא, מוכח דס"ל שאין להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל את חבירו מודאי סכנה, אבל ע"ש בפת"ש (סק"ב) שהביא בשם הרדב"ז, דצריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה, ולא לדקדק ביותר ע"ש.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, מי שנתבקש לעזור לאמא שלו שהיא אלמנה הגרה בעיר אחרת, משום שהיא חולת קורונה וזקוקה לעזרה משך 5-6 שעות ביום, נחלקו הפוסקים אם מותר להכניס את עצמו בספק סכנה כדי לקיים מצות כיבוד אב ואם, ובפרט משום דקיי"ל שצריך להתרחק ממחלה מדבקת, והפוסקים נוקטים שאסור להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל חבירו מודאי סכנה, ולמעשה מרן הגריש"א זצ"ל פסק שאין לטפל באמא חולה כשהיא חולה במחלה מדבקת, ומ"מ נראה שאם אין ברירה אחרת, ואין אפשרות אחרת, כגון לשכור אשה (שכבר עברה קורונה) שתטפל באמא שלה, יכול ללכת שם ו"שומר מצוה לא ידע דבר רע", ואע"פ שיש ספק סכנה בדבר, ילבוש הבגדים המיוחדים לאלו המטפלים במחלת קורונה, או לכל הפחות ילבש מסכה, ולא יתקרב קרוב לאמו, ויפתח את כל החלונות שבדירה, ובזכות מצות כיבוד אם, ינצל מכל צרה.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר**